

prof. dr hab. Małgorzata Lipowska
Instytut Psychologii, Uniwersytet Gdański

Gdańsk, 2024-05-20

OCENA OSIĄGNIĘĆ DRA SŁAWOMIRA JABŁOŃSKIEGO
W POSTĘPOWANIU O NADANIE STOPNIA DOKTORA HABILITOWANEGO NAUK SPOŁECZNYCH
W DYSCYPLINIE PSYCHOLOGIA
NA UNIWERSYTECIE IM. ADAMA MICKIEWICZA W POZNANIU

I. INFORMACJE O WYKSZTAŁCENIU I ZATRUDNIENIU KANDYDATA

Pan Sławomir Jabłoński legitymuje się tytułem zawodowym magistra psychologii uzyskanym w 1997 roku na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu oraz stopniem doktora nauk humanistycznych w zakresie psychologii nadanym w 2002 roku przez tenże Uniwersytet, w oparciu o dysertację *Dziecko z dysleksją – epigenetyczne ujęcie procesu nabywania umiejętności czytania i pisanie*, przygotowaną pod kierunkiem prof. Anny Brzezińskiej.

Karierę dydaktyczną dr Jabłoński rozpoczął na Uniwersytecie im. Mikołaja Kopernika w Toruniu oraz w Szkole Wyższej Psychologii Społecznej w Warszawie w 1999 roku, nadal zatrudniony jest na stanowisku starszego wykładowcy w Instytucie Psychologii UAM w Poznaniu. Doświadczenie jako pracownik naukowo-badawczy zdobywał w latach 2002-2018 w macierzystym Instytucie Psychologii UAM.

Podstawą do sporządzenia niniejszej recenzji były przygotowane przez dra Jabłońskiego 1) Autoreferat, 2) Wykaz osiągnięć naukowych albo artystycznych, stanowiących znaczny wkład w rozwój określonej dyscypliny, 3) wyselekcjonowane i dostarczone przez Autora oryginały bądź kopie publikacji naukowych.

II. OCENA OSIĄGNIĘĆ NAUKOWYCH

(art.219 ust. 1 pkt. 2 "Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce" z dnia 20 lipca 2018 r.)

Zgodnie z „Prawem o szkolnictwie wyższym i nauce” kandydat do stopnia doktora habilitowanego powinien posiadać „...w dorobku osiągnięcia naukowe albo artystyczne, stanowiące znaczny wkład w rozwój określonej dyscypliny...”, doktor Sławomir Jabłoński zdecydował się wskazać tylko jedno osiągnięcie naukowe, czyli monografię *Rozwój kontroli przez hamowanie w okresie dzieciństwa* wydaną w 2023 roku przez Wydawnictwo Naukowe UAM i recenzowaną przez prof. Marię Kielar-Turską oraz prof. Krzysztofa Jodzio. Wątpliwość moją budzi wskazanie pozycji książkowej jako głównego osiągnięcia, oczekiwałbym raczej merytorycznego określenia wkładu w rozwój dyscypliny jak np. „opracowanie modelu...”, który oczywiście opublikowany mógł zostać w monografii.

Osiowym celem recenzowanej pracy jest “konceptualizacja rozwoju kontroli przez hamowanie (*inhibitory control*) wraz z wstępną empiryczną weryfikacją wybranych tez powstałej teorii” (autoreferat). Wybór tematu pracy jest ważny poznawczo, ale zarazem ma implikacje praktyczne. Sam sposób przekazywania wiedzy przez Autora świadczy zarówno o jego erudycji, ale i umiejętności klarownego prezentowania skomplikowanych treści, cechuje go tzw. „lekkie pióro”. Monografia ma klasyczny układ cechujący prace empiryczne; składa się ona z czterech rozdziałów, z których trzy pierwsze mają charakter rozważań teoretycznych, a ostatni można określić jako część empiryczną.

Część teoretyczna jest rozbudowana i wyraźnie przeważa objętościowo nad empiryczną. W pierwszym rozdziale dr Jabłoński dokonał konceptualizacji rozwoju kontroli przez hamowanie w oparciu o teorię kulturowo-historycznego rozwoju funkcji psychicznych Wygotskiego. Bardzo cenne są rozważania dotyczące specyfiki rozwoju hamowania u dzieci, biorąc pod uwagę udział tego procesu w funkcjach wykonawczych, wskazywanych jako istotny moderator sukcesu edukacyjnego. Szczególnie wartościowa jest proponowana autorska definicja kontroli przez hamowanie *jako zdolności do modulacji hamowania procesów nawykowego reagowania i zwiększania bądź zmniejszania stopnia ich wpływu na zachowanie odpowiednio do wzbudzonego przez osobę motywu i celu, a także odpowiednio do etapu formowania ostatecznej reakcji*.

Rozdział drugi to rzetelne kompendium wiedzy dotyczącej mózgowych podstaw kontroli przez hamowanie, analizowanych na różnych etapach ontogenezy. Za bardzo interesujące uznaję wskazanie luk w wiedzy z tego obszaru w odniesieniu do dzieci, na tle danych dotyczących dorosłych. Jednakże osobiście za najciekawszy fragment części teoretycznej uważam rozdział trzeci, gdzie dr Jabłoński przedstawia autorską koncepcję głównych kierunków i zasad rozwoju kontroli przez

hamowanie oraz specyficznych przemian, jakim funkcja ta ulega w kolejnych okresach dzieciństwa. Warto podkreślić spójność teoretyczną tej koncepcji z wybranym jako punkt odniesienia teoretycznym kulturowo-historycznym ujęciem Wygotskiego. Dzięki wcześniejszemu zidentyfikowaniu luk w wiedzy Habilitant uzupełnił rozumienie konceptu o trzy nowe elementy charakteryzujące przebieg rozwoju kontroli przez hamowanie. Na zakończenie rozdziału, Doktorant jako praktyk, w bardzo klarowny i kompetentny sposób dokonuje przeglądu metod pomiaru kontroli przez hamowanie, a nawet proponuje „...dobór metod pomiaru według autorskiej klasyfikacji ze względu na typ uruchamianego procesu angażującego kontrolę przez hamowanie...” (autoreferat).

Podsumowując ocenę części teoretycznej warto dodać, że szerokie spektrum poruszanych zagadnień może być świetnym źródłem wiedzy, np. dla studentów. Uważam tę część pracy za nie tylko za rzetelnie przygotowaną, opartą o adekwatną literaturę zarówno polską jak i światową, ale przede wszystkim wiedza w niej zawarta pozwala umiejscowić zaproponowany model w konkretnym paradygmacie i uzasadnia postawiony problem badawczy.

Część empiryczną, ograniczoną do jednego 55 stronicowego rozdziału, otwiera nakreślenie celu badawczego, który dr Jabłoński sformułował jako „...prezentacja badań własnych, które posłużyły do wstępnej weryfikacji empirycznej wybranych tez koncepcji rozwoju kontroli przez hamowanie..” (s. 127). Po zapoznaniu się z dojrzałym, autorskim modelem teoretycznym zaskoczył mnie skromny cel empirycznej weryfikacji „wstępnej” i to „wybranych” założeń. Od Kandydata do stopnia doktora habilitowanego oczekiwałam zaplanowanie kompleksowych badań lub nawet ich cyklu, w celu poparcia lub obalenia założeń.

Ta fragmentaryczność badań związana jest z wykorzystaniem do weryfikacji modelu badań prowadzonych w innym celu (2012-2014, projekt Konstrukcja narzędzi do psychologicznej diagnozy gotowości do uczenia się dzieci w wieku od 3 do 11 roku życia – UAM finansowanie MNiSW). Nie jestem przeciwnikiem wielokrotnego korzystania z dużych baz danych, „zaleganie nieopublikowanych wyników” to bolączka naukowców na całym świecie, ale korzystanie z wyników częściowo tylko pasujących do założeń teoretycznych, moim zadaniem może być adekwatne do przeprowadzenia pilotażu, tak, aby trafniej zaplanować badania właściwe. Mankamentem takiego podejścia jest nie tylko jego parcjalność, ale także z perspektywy postępowania awansowego, niemożność dokonania oceny umiejętności samodzielnego planowania badań empirycznych charakterystycznych dla dyscypliny psychologia.

Dokonując „rewitalizacji danych” z projektu, w którym uczestniczył, Habilitant wykorzystał wyniki zebrane na dużej próbie ponad 900 dzieci w wieku 3-11 lat, niestety, z powodu rozbieżności celów badawczych analizy wtórne są jedynie cząstkową weryfikacją założeń wstępnych. Ta fragmentaryczność zarówno analiz jak i odpowiedzi jest tym bardziej zachęcająca do stworzenia pełnego, dedykowanego modelowi teoretycznemu dra Jabłońskiego projektu, gdyż dane z tego etapu analiz wstępnych są niejednoznaczne. Z jednej strony dane były w dużej mierze spójne z założeniem o istnieniu dwóch przełomowych momentów w rozwoju kontroli przez hamowanie – na przełomach wczesnego/środkowego oraz środkowego/późnego dzieciństwa, lecz z drugiej hipoteza o specyficznym profilu dynamiki rozwoju kontroli przez hamowanie związanego z naprzemiennością etapów niestabilnych i stabilnych nie została wystarczająco udokumentowana. Nie tylko korzystanie z wyników jedynie częściowo zbieżnych z założeniami utrudniło weryfikację modelu, także skromny wachlarz zastosowanych w tym celu metod diagnostycznych. Trzy kolejno prezentowane analizy zakończone są każdorazowo dyskusją, brakuje mi jednak dyskusji generalnej, tym bardziej, że model wprowadzony przez dr Jabłońskiego jest autorskim ujęciem zagadnienia i na taką pogłębioną dyskusję zasługuje.

Monografię zamyka 5 stronicowe zakończenie, które nosi cechy streszczenia połączonego z krótką dyskusją. Ta skromna polemika z wynikami innych autorów jest zaskakująca tym bardziej, że część teoretyczna pracy jest przecież bardzo rozbudowana.

Po dokładnym zapoznaniu się z monografią autorstwa dra Sławomira Jabłońskiego pt. „*Rozwój kontroli przez hamowanie w okresie dzieciństwa*”, która wskazana została jako główne osiągnięcie naukowe, oraz analizie wszystkich jej walorów i niedociągnięć, stwierdzam, że **nie może** zostać ona uznana jako wnosząca istotny wkład w rozwój psychologii, tym samym **nie spełniając** warunku określonego przez „Prawa o szkolnictwie wyższym i nauce” (art. 219, ust.1, pkt. 2).

III. OCENA AKTYWNOŚCI NAUKOWEJ KANDYDATA REALIZOWANEJ W WIĘCEJ NIŻ JEDNEJ UCZELNI, INSTYTUCJI NAUKOWEJ LUB INSTYTUCJI KULTURY, W SZCZEGÓLNOŚCI ZAGRANICZNEJ

(art.219 ust. 1 pkt. 3 “Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce” z dnia 20 lipca 2018 r.)

Pierwszym etapem oceny aktywności naukowej dra Sławomira Jabłońskiego będzie analiza naukometryczna. Na dorobek naukowy opublikowany po uzyskaniu stopnia doktora, ujęty w wykazie prac przygotowanym przez Habilitanta, składają się trzy monografie współautorskie (plus monografia zgłoszona jako główne osiągnięcie), pięć artykułów w czasopismach indeksowanych w bazie SCOPUS,

dwanaście w czasopismach krajowych, 6 rozdziałów w pracach zbiorowych polskojęzycznych a ponadto 6-krotne współredagowanie pozycji zwartych. Liczebnościowo dorobek wydaje się skromny, szczególnie biorąc po uwagę okres dwudziestu dwóch lat od uzyskania stopnia doktora, analiza bibliometryczna ukazuje dalsze jego mankamenty. Wg bazy SCOPUS indeks Hirscha Autora wynosi 3, przy liczbie cytowań 26, a wg bazy WoS h indeks 1, cytowania 3. Częściej cytowane są polskojęzyczne prace, w tym monografie, na co wskazują dane z Google Scholar odnotowując 331 cytowań i h indeks 9. Również wybór czasopism, w których Habilitant publikuje jest dość zawężony, są to głównie: *Edukacja. Studia. Badania. Innowacje* oraz *L1-Educational Studies in Language and Literature* wzbogacone o pojedyncze prace w innych tytułach. Publikowanie głównie w języku polskim spowodowało, że prace Habilitanta nie są rozpoznawalne w międzynarodowym środowisku naukowym. Zaskakujące było dla mnie, że najnowsza praca datowana jest na rok 2018, czyżby Autor nie opublikował, żadnego artykułu naukowego przez ostatnie pięć lat?

Wstępnej oceny dorobku naukowego dokonał już sam Habilitant przedstawiając do oceny 10 prac uwzględnionych w wykazie publikacji. Zgodnie z wyborem Autora moja ocena odniesie się tylko do tych prac. Prace te można podzielić na trzy typy: prace empiryczne, teoretyczne/poglądowe oraz podręcznikowo-wdrożeniowe.

Zaskoczeniem był dla mnie fakt, że spośród artykułów wyselekcjonowanych do recenzji, jedynie dwa mają charakter empiryczny: 1) The relationship between the impressive and the expressive component of written speech and the level of executive functions in children aged 3-11 years. Contribution to a special issue on Executive Functions and Children's Literacy Development, edited by Sławomir Jabłoński and Ľudmila Liptáková. (*L1-Educational Studies in Language and Literature*, 2017), 2) Efficiency of executive functions and literacy among children with specific language impairment. (*Psychology of Language and Communication*, 2018). Jest to bardzo rzadka praktyka wśród osób ubiegających się o stopień doktora habilitowanego w dyscyplinie psychologia, gdyż trudno ocenić warsztat badawczy autora. Obie prace dotyczą bardzo interesującego zagadnienia związku funkcji wykonawczych z nauką czytania. Uwagę zwraca także odwoływanie się do koncepcji Wygotskiego jako podłoża autorskiego ujęcia modelowego. Tym bardziej żałuję, że badacze ze świata nie mają okazji zapoznać się z kolejnymi pracami Habilitanta z tego obszaru.

Zapoznając się z dorobkiem w pierwszej kolejności uwagę moją zwróciła jego "aempiryczność". Absolutnie nie podważam wartości prac teoretycznych, szczególnie koncepcyjnych ani prac przeglądowych – przede wszystkim przeglądów systematycznych. Wśród pracy wybranych przez dra

Jabłońskiego charakter prac teoretycznych czy poglądowych noszą: 1) *Written speech development: a cultural-historical approach to the process of reading and writing ability acquisition (Psychology of Language and Communication, 2002)*, 2) *Wizja szkoły XXI wieku – kluczowe kompetencje nauczyciela a nowa funkcja edukacji. (Studia Edukacyjne, 2013)*, 3) *Specyficzne i specjalne potrzeby edukacyjne (Edukacja. Studia. Badania. Innowacje, 2014)*, 4) *A Review of the Provision of Social and Emotional Learning in Australia, the United States, Poland, and Portugal (Journal of Relationships Research, 2017)*, 5) *Miejsce kompetencji społeczno-emocjonalnych w edukacji wczesnoszkolnej (Psychologia Wychowawcza, 2017)*. Pierwsza praca z tej grupy *Written speech development...* z 2002 roku, to prezentacja autorskiego modelu rozwoju umiejętności czytania i pisania, opartego na kulturowo-historycznej teorii rozwoju Lwa S. Wygotskiego. Uwzględniając rok wydania oraz tematykę uznałam, że jest ona bezpośrednio związana z rozprawą doktorską. Rzadko można spotkać aby „młody doktor” publikował tak pogłębioną pracę koncepcyjną. Nie ukrywam, że wzbudziło to moje zainteresowanie, ale także oczekiwanie dalszego rozwoju w tym obszarze. Niestety, pozostałe artykuły z tej grupy to rzetelnie przygotowane prace poglądowe, ten typ publikacji ma istotną rolę dydaktyczną, ale nie można ich uznać za podstawę oceny osiągnięć naukowych.

Waga, jaką przykłada Habilitant do praktycznej użyteczności publikowanych prac uwidoczniła się przede wszystkim w trzecim nurcie prac, które określiłam jako podręcznikowo-wdrożeniowe: 1) *Konstruowanie i ewaluacja projektów. Poprawa funkcjonowania osób z ograniczeniem sprawności i ich środowisk (Wydawnictwo Naukowe Scholar)*, 2) *Pomiar rozwoju mowy pisanej jako nowa propozycja oceny poziomu umiejętności czytania i pisania u dzieci w wieku 3-11 lat (Polskie Forum Psychologiczne, 2015)*. Dodatkowo można tu dodać monografię nie dołączoną do recenzji *Sortowanie Kart dla Dzieci (Pracownia Testów Psychologicznych i Pedagogicznych, 2018)*, będącą podręcznikiem do testu. Publikacje te dokumentują zaangażowanie Habilitanta w proces tworzenia narzędzi diagnostycznych i ich normalizacji. Bardzo doceniam aplikacyjną wartość prac, możliwość stosowania przez praktyków rzetelnie przygotowanych metod. Jednakże, przeprowadzenie procesu tworzenia narzędzia diagnostycznego nie jest tożsame z zaplanowaniem i przeprowadzeniem badań empirycznych charakteryzujących pracę badawczą w dyscyplinie psychologia.

Wymienione prace oraz pozostałe wyselekcjonowane przez Habilitanta, byłyby wspaniałym dopełnieniem dorobku empirycznego każdego kandydata do stopnia doktora habilitowanego w dyscyplinie psychologia, jednak jeśli mają być jego trzonem to nie pozwalają na weryfikację warsztatu badawczego.

Kariera naukowo-badawcza dra Jabłońskiego związana jest z dwoma ośrodkami: macierzystym Uniwersytetem im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (lata 2002-18) oraz Instytutem Badań Edukacyjnych w Warszawie. Na UAM Habilitant prowadził badania naukowe, zajęcia dydaktyczne zaś w IBE pełnił funkcję eksperta zewnętrznego w odniesieniu prowadzanych tam projektów.

Znacznie bogatsze doświadczenie posiada dr Jabłoński w obszarze samej dydaktyki, współpracując, na podstawie umów cywilnoprawnych, z Uniwersytetem im. Mikołaja Kopernika w Toruniu, Uniwersytetem SWPS we Wrocławiu i Poznaniu,

Można wręcz uznać, że jest wytrawnym dydaktykiem, nie tylko prowadził zajęcia, ale także uczestniczył w opracowywaniu ekspertyz związanych z jakością kształcenia dzieci i młodzieży. Spektrum jego zainteresowań w tym obszarze jest szerokie, począwszy od opiniowania programu nauczania przedmiotu „historia i społeczeństwo” w klasach IV-VI (na zlecenie Centrum Edukacji Obywatelskiej, Nowa Era), przygotowywanie raportu dotyczącego określenia potrzeb i możliwości osób z niepełnosprawnościami (na zlecenie PFRON), po zaangażowanie w badanie jakości i efektywności edukacji (realizacja IBE). Prace te zaowocowały opublikowanymi raportami.

Na pewną rozpoznawalność Habilitanta w środowisku naukowym wskazuje wielokrotne zapraszanie go do pełnienia roli recenzenta i oceny prac zgłaszanych do czasopism naukowych, także tych z listy JCR i bazy Scopus (dominują czasopisma *L1-Educational Studies in Language and Literature*, *Edukacja*, *Current Psychology*).

Warto podkreślić, że aktywność naukowa Habilitanta przejawia się także w uczestnictwie w konferencjach naukowych zarówno krajowych jak i międzynarodowych, również jako zaproszony gość (czterokrotnie) oraz ich organizowaniu. Uczestnictwo w projektach naukowych, ale także badawczo-wdrożeniowych finansowanych w drodze konkursów, bezpośrednio przełożyło się na warsztat Habilitanta jako eksperta w dziedzinie edukacji, niestety, z perspektywy ubiegania się o stopień naukowy, znacznie mniej na warsztat badawczy czy efektywność publikacyjną.

Istotna społecznie tematyka dorobku, za jaką można uznać szeroko rozumianą edukację, jego przełożenie na praktykę edukacyjną opartą na dowodach nie są w stanie jednak w pełni zrekomensować jego niemal całkowitej “aempiryczności”. Zwraca uwagę także bardzo skromne zaangażowanie w badania wielośrodkowe, ale międzynarodowe, które ogranicza się właściwie tylko do Polski. Moim zdaniem ocena tej części aktywności naukowej dra Sławomira Jabłońskiego **nie może być pozytywna.**

KONKLUZJA

Opierając się na przeprowadzonej ocenie, doceniając aktywność dydaktyczną i organizacyjną dra Sławomira Jabłońskiego, ale koncentrując się na analizie dorobku naukowego oraz ocenie głównego osiągnięcia, z przykrością muszę sformułować wniosek, że recenzowany dorobek nie spełnia warunków stawianych w aktualnym „Prawie o szkolnictwie wyższym i nauce” (Dz. U. 2023, art. 219) kandydatom do uzyskania stopnia doktora habilitowanego, toteż **nie popieram** wniosku doktora Sławomira Jabłońskiego o nadanie mu stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie psychologia.

prof dr. hab.
Małgorzata Lipowska
specjalista psychologii klinicznej
superwizor psychologii klinicznej